

Frič, Pavol a kol.: Vůdcovství českých elit. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, 296 stran, ISBN 978-80-247-2563-5.

Josef Smolík¹

Vydavatelství Grada vydalo knihu (s podporou výzkumného záměru „Rozvoj české společnosti v Evropské unii – výzvy a rizika“) s názvem *Vůdcovství českých elit*, která se zabývá fenoménem vůdcovství především z hlediska sociologie a politologie. Kniha, jejíž autoři (Pavol Frič, Hana Paterová, Martin Nekola a Aleš Bednařík) jsou pracovníky či externími spolupracovníky Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, se snaží vypořádat s fenoménem vůdcovství českých elit.

V úvodu autoři konstatují, že slova „vůdce“ a „vůdcovství“ vyvolávají u velké části české populace nepříjemné reminiscence na dva totalitní režimy, přesto však tyto termíny považují za nejpřesnější z hlediska anglických pojmů *leader* a *leadership*. Jedním z cílů knihy má být právě „rehabilitace pojmů vůdce a vůdcovství v našich společenských vědách“, zbavení „automatismu patologických asociací“ a diskuse na toto téma, která by měla „iniciovat další empirická zkoumání fenoménu vůdcovství v prostředí české společnosti“ (s. 11).

Dalším cílem je představení přístupů k vůdcovství, které akceptuje většina autorů. Autoři se snaží s fenoménem vůdcovství vypořádat ve čtyřech kapitolách, přičemž první (autorem je P. Frič) se věnuje kvalitativní analýze literatury týkající se vůdcovství a základním poznatkům a členěním problematiky. Vůdcovství je nahlíženo z hlediska tzv. relační perspektivy, kdy pro úspěšný rozvoj fenoménu vůdcovství je podstatné i následovnictví. Uvedeno je členění Antonakise a Atwaterové na tzv. distanční (*distant*) a proximální (*close*) vůdce. K první skupině náležejí političtí vůdci, kteří působí v širší pospolitosti nebo v celé společnosti a jsou svým následovníkům hodně vzdáleni. Druhá skupina vůdců působí naopak v malých komunitách, organizacích nebo týmech a je se svými následovníky v každodenním kontaktu. První kapitola se rovněž zaměřuje na vztah mezi vůdci a následovníky a blíže popisuje například vůdcovské vize, změny, mobilizační schopnosti. Podstatným postřehem je však i to, že mezi základní povinnosti následovníků patří kritické zkoumání vůdcovství, protože udělovat a odejímat vůdcovství je neodmyslitelnou součástí role následovníků. Základní dimenze vztahu vůdců a následovníků

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: josef@mail.muni.cz.

autoři spatřují v mocenské (rozlišují moc a vliv), normativní a sociální rovině. Nosný je i uvedený postřeh T. Parsonse, který byl formulován do jednoduchého principu „kdo má moc, má i zodpovědnost“. V sociální realitě je na tento princip často zapomínáno, stejně jako je často opomíjeno členění na autentické vůdce (koná v souladu se sebou samým, podle své víry a hodnot) a neautentické pseudovůdce. V textu je přehledným způsobem rovněž vysvětlen rozdíl mezi starým a novým paradigmatem zkoumání vztahu vůdců a následovníků, což dokresluje tabulka 1.1.

Druhá kapitola (autoři P. Frič, H. Paterová, M. Nekola) představuje jednotlivé teoretické postřehy; jedná se o jakýsi historický exkurz do přemýšlení jednotlivých filozofů, duchovních a sociálních vědců nad popisovanou problematikou. Text v této pasáži vychází z učení Bible a textů a poznatků Thukydidy, Platona, Aristotela, Augustina Aurelia, Tomáše Akvinského, Niccola Machiavelliho, Thomase Hobbesa, Johna Locke, Friedricha Nietzscheho a jiných. Další popis se týká tzv. vůdců masové společnosti; text je opřen především o názory a poznatky Gustava Le Bona, Sigmunda Freuda, Theodora Adorna či Ericha Fromma. Následuje pasáž týkající se vůdců dělnické třídy, která využívá především myšlenek a názorů Karla Marxe, Antonia Gramsciho, Georgije Plechanova a Vladimíra Iljiče Lenina. Charismatické vůdcovství je demonstrováno především na teoretických poznatcích Rudolpha Sohna a Maxe Webera (členícího vůdcovství do tří ideálních typů: na tradiční, byrokratické a charismatické), přičemž je podstatné, že „charismatický vůdce je produktem svých následovníků“ (s. 84).

Teorie elit je prezentována na základě textů Gaetana Moscy a Vilfreda Pareta. Z hlediska politologie je zajímavá i kapitola s názvem „stranické vůdcovství“, kde je prezentován především přístup Roberta Michelse a jeho „zákon vůdcovství“ (železný zákon oligarchizace) v politické činnosti, kdy „vůdci běžně jednají proti zájmům členů strany“ (s. 92). Inspirující je i postřeh týkající se vztahu „starých vůdců“ k nástupcům a jejich taktiky, jak se udržet u moci (hledání opory v masách, držení aspirantů na vůdcovství v přijímací karanténě, umlčení aspirantů či tzv. disciplinace a kooptace). Kapitola o transformujícím vůdcovství představuje již zažitý koncept Jamese MacGregora Burnse (následně je v textu blíže představen rozdíl mezi transformačním a transakčním vůdcovstvím). Pod transformujícím vůdcovstvím si lze představit vztah mezi vůdcem a následovníky, kdy se obě skupiny pozvedají k vyšším cílům, motivují se k plné realizaci svého potenciálu. Diskutována je následně i typologie vůdcovských stylů Margaret Hermannové, která rozlišuje vůdce na expanzionistické, evangelistické, aktivně nezávislé, direktivní, inkrementální, vlivné, oportunistické a kolegiální. Škála přístupů ke vztahu vůdců a následovníků

reprezentována 5 kategoriemi (elitistický, demokraticko-elitistický, demoelitistický, participativní a populisticko-plebejský) je shrnuta v tabulce 2.2.

Při uvažování nad vůdci postindustriálního věku si autoři všímají provázanosti mediální sféry a celkové komercializace politiky (vliv politického marketingu, personalizace politiky atp.), ale i vůdců sociálních hnutí, které Herbert Blumer rozlišuje na agitátory, proroky, diplomaty a administrátory, přičemž je patrné, že většina sociálních hnutí má více vůdců a ne-hierarchické struktury.

Třetí kapitola (autoři P. Frič, A. Bednářík, M. Nekola) shrnuje výsledky několika empirických poznatků o vůdcovství českých elit (především se jedná o výzkumy „Elity a modernizace“ z období 2003/2004 a „Veřejnost jako aktér modernizace“ z roku 2005). Z mnoha závěrů podle autorů vyplývá, že „pro většinu veřejnosti nemají české elity status vůdců“ (s. 197). Veřejnost rovněž negativně hodnotí nedostatek morálního vůdcovství, což se projevuje v takových oblastech, jako je korupční chování, tunelování podniků a bank, protekcionismus a klientelismus atp.

Víceméně překvapivé je i zjištění autorů, že většina (59 %) dotázaných občanů by uvítala, kdyby se moci ujal silný politický vůdce, který by rázně ukončil parlamentní dohadování a zavedl pořádek (s. 203). Tento postoj je dále konkretizován – „18 % dotazovaných se více či méně kloní k názoru, že uspořádání společnosti je třeba radikálně změnit prostřednictvím revoluční akce“ (s. 215).

Poslední kapitola (autorem je M. Nekola) se zaměřuje na politickou podporu elit a postoje týkající se například národní hrdosti (83 % respondentů uvedlo, že je velmi či spíše hrdých), dodržování zákonů, prosazování zájmů a rozhodování ve společnosti. Jejím vyústěním je shrnutí trendů důvěry v ústavní instituce (dle sledování CVVM). Nízká míra identifikace s politickou stranou (dle European Social Survey 2005) není ničím překvapivá. Z výzkumu vyplynulo, že je patrný „výrazný odstup veřejnosti od politických stran v České republice a menší míra identifikace s politickými stranami v postkomunistických zemích obecně“ (s. 239). Co je však alarmující, je zjištění, že veřejnost přisuzuje hlavám organizovaného zločinu stejnou moc jako vysoce postaveným úředníkům a poslancům (tab. 4.5).

Nelze samozřejmě hodnotit a polemizovat se všemi zjištěními popisovaných výzkumů. Pozitivně však lze hodnotit, že autoři v knize uvedli technický appendix, který přibližuje výpočty jednotlivých zjištění. Stejně tak lze ocenit jmenný rejstřík.

Celkově lze konstatovat, že kniha splnila svůj cíl – představila českému čtenáři nejenom současné poznatky týkající se fenoménu vůdcovství, ale především – na základě empirických poznatků – bylo odhaleno mnoho zajímavých postojů ve vztahu elit a následovníků.

Text je sestaven na základě relevantní literatury a zdrojů. Kniha má logickou strukturu, přehledným způsobem jsou zpracovány tabulky i grafy. Vytknout lze pouze některé drobnosti, překlepy či pochybení (např. s. 98 – Nietche, s. 75 – Antonio Gramsci, a s. 139 Sládeček – správně Sláčálek).

Kniha *Vůdcovství českých elit* si jistě získá své čtenáře především mezi politiky a sociology. Zda bude na toto téma zpracováno více empirických šetření – což si autoři v úvodu knihy přejí – však předjímat nelze.